

УДК 614.8:37

DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-1-146-151

С. А. Ігнатенко,

старший викладач

(Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова)

ign.sergey@gmail.com

ПОНЯТІЙНО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація

У статті розкривається сутність основних понять, які характеризують педагогічні технології формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх учителів початкової школи. Аналіз психолого-педагогічної літератури, проведений автором, показав відсутність єдиного тлумачення науковцями понять “безпека”, “небезпека” та “шкідливі і небезпечні фактори”. У статті уточнено зміст поняття “формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх учителів початкової школи”, вказано на гостру потребу суспільства щодо створення особливих педагогічних технологій у сфері формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх педагогів, які дозволяють сформувати в молодших школярів відповідальне ставлення до свого життя, здоров’я та здібності проектувати модель безпечної поведінки.

Ключові слова: безпека, небезпека, небезпечні ситуації, шкідливі та небезпечні фактори, культура безпеки життєдіяльності.

Summary

The article reveals the essence of the basic concepts that characterize the pedagogical technologies of developing the culture of safety life of the future teachers of junior classes. The analysis of psychological and pedagogical literature, carried out by the author, showed the lack of a single interpretation of the concepts of "safety", "danger" and "harmful and dangerous factors" by scientists. The article clarifies the meaning of the concept of "the formation of a safety life culture for future teachers of junior classes," pointed out to the urgent needs of society for the creation of special pedagogical technologies in the field of the formation of a safety life culture of future teachers of junior grades, which allow junior grades students to form a responsible attitude towards their life and health "

Key words: safety, danger, hazardous situations, harmful and dangerous factors, safety life culture.

Постановка проблеми. В умовах сучасного етапу розвитку людства, що характеризується нестійкістю і кризовими явищами соціальної, економічної, екологічної, ідеологічної обстановки, трансформацією культурно-історичного середовища, як стверджує В. Білик, “індивідуальне і суспільне здоров’я виступає стратегічним стабілізуючим ресурсом, неодмінною умовою та імперативом для виживання людської цивілізації” [1, 3]. Тому, на нашу думку, необхідність підготовки майбутніх вчителів початкової школи до навчання дітей діяти безпечно вимагає глибоких знань теоретичних основ цієї проблеми. Закон України “Про основи національної безпеки України” [4, 6] одним з принципів державної політики в галузі освіти зафіксував її гуманістичний характер, пріоритет загальнолюдських цінностей, життя і здоров’я людини, вільного розвитку особистості. З принципу, який визнає пріоритетність життя і

здоров'я людини, впливає вимога до діяльності вчителя початкової школи, бути готовим, як зазначає І. Шеремет, “до збереження життя та здоров'я школярів, профілактики захворювань дітей молодшого шкільного віку, мати високий рівень валеологічної грамотності” [13, 1].

Означені проблеми обумовлюють актуальність теми та вимагають глибшого вивчення процесу забезпечення безпеки молодших школярів.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми безпеки людини та підготовки населення України до особистої та громадської безпеки досліджувалось багатьма сучасними науковцями. Так, проблема визначення актуальності й особливостей формування культури безпеки життєдіяльності досліджувалася М. Зоріною [5]. Проблему ідентичності особистості в аспекті безпечної життєдіяльності досліджували В. Кремень, В. Ткаченко [6]. Роль освіти в цивілізаційному вихованні молоді розкрита в монографічному дослідженні М. Михальченко [7]. Проблему забезпечення життєдіяльності людини в навколишньому середовищі досліджено І. Миценко [8]. Концептуальні основи безпеки життєдіяльності людини та суспільства викладені О. Мягченком [9]. Концептуальні засади ефективності державного регулювання процесів безпеки людини закладені в працях П. Надолішнього [10]. Національні та регіональні аспекти забезпечення безпеки досліджував С. Пирожков [11].

У межах нашого дослідження вважаємо за необхідне вказати на: відсутність єдності в підходах до тлумачення таких понять, як “безпека” та “небезпека”; розбіжність поглядів на визначення основних ознак і функцій безпеки; відсутність єдиної системи класифікації видів небезпек; не достатньо чітку диференційованість понять “шкідливі фактори” та “небезпечні фактори”. Різняться погляди й на проблему визначення умов та класифікації небезпечних ситуацій. Автори підходять по-різному до тлумачення означених проблем. Виявлена недостатня теоретико-методологічна розробленість заявленої проблеми в науковій літературі впливає на якість теоретичної підготовки майбутніх педагогів.

Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності ґрунтовно досліджував В. Бондар; розробленню та теоретичному обґрунтуванню системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у вищій школі присвятили свої дослідження Р. Богданова, І. Бужина, В. Білик, Л. Коваль, О. Комар, А. Крамаренко, О. Матвієнко, С. Мартиненко, І. Осадченко, І. Пальшкова, Л. Хомич, Л. Хоружа, І. Шеремет та ін.

Разом з тим недостатньо вивченими залишаються теоретико-методологічні проблеми педагогічних технологій формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх учителів початкової школи.

Підготовка майбутніх педагогів, як вказує Р. Богданова, має відповідати сучасним освітнім вимогам, які торкаються як теоретичної, так і практичної готовності до обраної професії [3]. В. Білик поділяє таку думку науковця та зазначає, що в навчально-виховний процес вищих педагогічних навчальних закладів “необхідно ефективніше впроваджувати здоров'яформувальні технології з метою розвитку відповідальності майбутніх учителів початкової школи за профілактичні заходи і збереження здоров'я населення, починаючи з дитинства” [2, 39].

Отже, виявлене протиріччя між об'єктивною необхідністю теоретико-методологічної розробки педагогічних технологій формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх учителів початкової школи та недостатньою вивченістю цієї проблеми в педагогіці обумовлює актуальність дослідження.

Модернізація педагогічних технологій формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх учителів молодших класів зумовила мету статті – проаналізувати понятійно-теоретичні аспекти педагогічних технологій формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх учителів початкової школи.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання: визначити сутність поняття “безпека”, її види, ознаки та функції як об'єктивного явища; проаналізувати сутність поняття “небезпека” та різні класифікації, за якими вона диференціюється (на прикладі дисципліни “Безпека життєдіяльності”); визначити фактори небезпеки та визначити сутність понять “шкідливі фактори” та “небезпечні фактори”; розглянути класифікації небезпечних ситуацій.

Проблема безпеки людини, суспільства і природи є об'єктом осмислення в науці на міждисциплінарному рівні. У дослідженні брались за основу дані основних галузей наукового знання: БЖД, екології, валеології, віктимології, психології безпеки та інших наук про закономірності забезпечення безпеки людини, суспільства та природи.

Поняття “безпека” в науковій літературі визначається як можливий та очікуваний ефект досягнення соціально прийнятного рівня ризику (ймовірність настання негативної події з урахуванням ступеня, масштабу або можливої шкоди для суб'єкта) [4, 12]; стан умов процесу життєдіяльності, при якому немає нанесення людині шкоди від надзвичайних подій [8, 73]; стан об'єкта захисту, при якому вплив на нього всіх потоків речовини, енергії та інформації не перевищує максимально допустимих значень [12, 41].

Виділяють такі види безпеки: приватну (духовна, архетипічна, соціально-моральна, психологічна, інтелектуальна, психофізіологічна, тілесна) й узагальнену (духовно-психологічна, біоекологічна) [8, 77].

Оскільки безпека означає відсутність небезпеки, то для визначення обох понять необхідно з'ясувати їх зміст та властивості небезпеки як об'єктивного явища. Небезпека розуміється як здатність завдавати шкоди [8, 74]; негативна властивість, що може заподіяти шкоду людям та об'єктам живої та неживої природи [7, 22].

М. Зоріна до статичного аспекту впливу небезпеки включає джерело небезпеки та об'єкт, що піддається небезпеці, а також засоби впливу небезпеки на об'єкт; до динамічного аспекту вона включає джерела небезпеки, мету, процес впливу джерела небезпеки та результат дії [5, 150].

У наукових дослідженнях І. Миценко представлена така класифікація: за видами негативного впливу на людину (шкідливі, травмонезбезпечні); за видами джерел виникнення (природні, антропогенні, техногенні); за видами потоків у життєвому просторі (енергетичні, масові й інформаційні); за величиною потоків у життєвому просторі (допустимі, гранично допустимі, небезпечні, надзвичайно небезпечні); за ймовірністю впливу на людину або середовище (потенційні, реальні, реалізовані); за об'єктами негативного впливу (діють на людину, діють на природне середовище, діють на матеріальні ресурси або комплексного впливу); за тривалістю впливу (постійні, змінні,

періодичні, короткочасні); за здатністю ідентифікувати небезпеки органами почуттів (запах, звук, світло тощо): такі, що відчуються, й такі, що не відчуються; за моментом виникнення небезпеки (прогнозовані, спонтанні); за видами зон впливу (діють у приміщенні, на території); за розмірами зони впливу (локальні, регіональні, міжрегіональні, глобальні); за кількістю людей, схильних до дії (особисті, групові, масові) [8, 203]. Небезпеки науковцем поділяються на події, надзвичайні події, аварії, катастрофи, стихійні лиха, надзвичайні ситуації [8, 131].

П. Надолішній, вивчаючи різні види небезпек, пропонує виділяти такі системи безпеки: система безпеки країни, національна безпека, безпека праці, охорона навколишнього середовища, захист від надзвичайних ситуацій [9, 17]. Така класифікація фіксує переважно об'єктивні, зовнішні по відношенню до людини властивості небезпеки.

Суб'єктивні аспекти небезпеки більшою мірою відображені в класифікації небезпек, сформульованих С. Пирожковим. Він класифікує небезпеки щодо людини за рядом ознак: за рефлексією (небезпека, адекватно відображується людиною, та небезпека, неадекватно відображується людиною); за сприйняттям (небезпеки, що сприймаються людиною активно, нейтрально або пасивно); за ступенем інформованості (людина не поінформована про небезпеку, погано поінформована або добре інформована); за здатністю усунути небезпеку (людина добре підготовлена до адекватної реакції на небезпеку, підготовлена частково або не підготовлена); за ступенем усвідомлення людиною можливих негативних наслідків (повністю усвідомлюється людиною небезпека, частково усвідомлюється або неусвідомлюється людиною небезпека) [11, 128].

Щодо засобів дії С. Пирожков поділяє небезпеки за такими підставами: за структурною організацією (проста або складна); за можливістю протидії (небезпека, якій можна запобігти, та небезпека, якій не можна запобігти); за наявністю мети небезпеки бувають: сплановані та стихійні; за способом впливу: прямі та опосередковані; за часом дії (постійні, періодичні); за результатом впливу (допустимі (збиток можна відновити, наприклад, засобом лікування), неприпустимі (збиток не можна відновити, адже така небезпека призводить до загибелі людини) [11, 126].

На думку С. Пирожкова, небезпеки слід поділяти на потенційні, реальні та реалізовані [11, 130]. Така типологія небезпек фіксує участь у небезпечних ситуаціях людини. Більш детально цей аспект небезпеки відображено в типології М. Михальченко, згідно з якою людина потрапляє в різного роду ситуації: що не містять передумов до заподіяння шкоди людині (безпечні ситуації); ситуації, в яких немає зовнішньої загрози, але є передумови до заподіяння шкоди у разі помилкових дій людини (суб'єктивно потенційно небезпечні ситуації); у яких є небезпечні або шкідливі фактори, де людина може вступити в контакт у випадку неправильних, помилкових дій (об'єктивно потенційно небезпечні ситуації); у яких людина контактує з небезпечним фактором незалежно від правильності чи помилковості своїх дій (об'єктивно реальні небезпечні ситуації); у яких відбувається заподіяння шкоди, шкоди людині, суспільству (ситуації заподіяння шкоди); уже заподіяної шкоди [7, 26].

Важливим аспектом небезпеки і безпеки є їх якісна (змістовна) визначеність. Для розуміння змістовного наповнення поняття "безпека"

важливо звернути увагу на слова, що використовуються для позначення протилежних безпеки станів і процесів: “небажані наслідки”, “негативний вплив”, “негативні події”, “втрати”, “збитки”, “школа”, “біда” тощо.

Слід диференціювати небезпечні та шкідливі фактори (події, явища, процеси), які призводять до небажаних наслідків, і самі небажані наслідки у вигляді шкоди людині та суспільству (втрати, збитки). Різні небезпечні фактори можуть привести до одного й того ж збитку. Наприклад, до зупинки серцевої діяльності може призвести ураження струмом, утоплення, хімічне отруєння тощо. Навпаки, один і той же небезпечний фактор у різних умовах нерідко призводить до різного збитку або взагалі не призводить до втрат.

У БЖД та психології використовується різноманітна термінологія для позначення безпеки як стану та процесу. Йдеться про умови, ситуації, фактори, які можуть бути складними, важкими, небезпечними, ризикованими тощо. Автори вкладають різний зміст у ці поняття.

Так, М. Михальченко визначає поняття “шкідливий фактор» як негативний вплив, що призводить до погіршення самопочуття або захворювання людини, а “травмуючий фактор” – негативний вплив, що призводить до травми або летального результату [7].

Для шкідливих факторів характерна поступовість, протяжність у часі впливу на людей і суспільство. Небезпечні фактори – це явища і процеси, що завдають шкоди у вигляді швидкого, різкого позбавлення людини, суспільства здоров’я, матеріальних або духовних цінностей тощо. Однак шкідливі та небезпечні фактори є одночасно факторами ризику, тобто існує ймовірність заподіяння шкоди (фактори можуть спричинити, а можуть і не призвести до збитків) [10, 62].

У зв’язку з вищезазначеним сформулюємо авторське розуміння понять шкідливих і небезпечних факторів. Під шкідливими факторами розуміються обставини, що негативно діють на людину і суспільство, завдають шкоди під час взаємодії з людиною, групою людей (для шкідливих факторів характерна поступовість, протяжність у часі впливу на людей і суспільство). Під небезпечними факторами розуміються явища і процеси, що завдають шкоди у вигляді швидкого, різкого позбавлення людини, суспільства здоров’я, матеріальних або духовних цінностей тощо.

Висновки. Теоретичний аналіз наукових джерел переконливо засвідчив, що, незважаючи на значний внесок вищеназваних учених у теорію і практику проблеми безпеки людини та підготовки населення України до забезпечення особистої та громадської безпеки, до теперішнього часу недостатньо вивченими залишаються теоретико-методологічні проблеми педагогічних технологій формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх учителів початкової школи.

Узагальнення та систематизація даних наукової літератури дозволили визначити сутність поняття “безпеки”, яке ми у своєму дослідженні будемо розглядати як таке, що полягає в забезпеченні такого процесу життєдіяльності, при якому виключено нанесення людині шкоди від надзвичайних подій.

Сутність поняття “небезпека” нами визначається як негативна властивість, здатна заподіяти шкоду людям, природному середовищу, матеріальним цінностям.

Під шкідливими факторами ми розуміємо обставини, що негативно діють

на людину і суспільство.

Небезпечні фактори нами розглядаються як явища і процеси, що завдають шкоди людині, суспільству щодо позбавлення їх здоров'я, матеріальних або духовних цінностей.

Формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх учителів початкової школи ми будемо досліджувати як процес, який є результатом теоретичної і практичної підготовки, що здійснюється у вищих навчальних закладах і передбачає наявність ціннісних орієнтацій студентів щодо забезпечення безпеки життя і здоров'я молодших школярів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виявленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних технологій формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх учителів початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик В. Г. Формування готовності майбутніх учителів до здоров'яформувальної діяльності у початковій школі : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / В. Г. Білик. – Київ, 2016. – 20 с.
2. Білик В. Г. Формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів початкової школи щодо впровадження сучасних здоров'яформувальних технологій / В. Г. Білик // Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). – № 3 (2). – 2015. – С. 39 – 41.
3. Богданова Р. А. Формирование профессиональной готовности будущих учителей начальных классов в процессе педагогической практики [Електронний ресурс] / Р.А. Богданова. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-professionalnoy>.
4. Закон України про основи національної безпеки України / Верховна Рада України. – К. : Парлам. вид-во, 2003. – 78 с.
5. Зоріна М. О. До проблеми визначення актуальності й особливостей формування культури безпеки життєдіяльності / М. О. Зоріна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2010. – №8. – С. 149 – 153.
6. Кремень В. Г. Ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження) / В. Г. Кремень, В. М. Ткаченко. – К. : Знання, 2013. – 415 с.
7. Михальченко М. І. Роль освіти в цивілізаційному вихованні молоді: [монографія] / М. Михальченко, Т. Андрущенко, О. Бульвінська та ін. – К. : Педагогічна думка, 2010. – 350 с.
8. Миценко І. М. Забезпечення життєдіяльності людини в навколишньому середовищі / І. М. Миценко. – 2-ге вид. – Кіровоград : ТОВ-ПРЕСС, 2011. – 300 с.
9. Мягченко О. П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства: [навч. посіб] / О. П. Мягченко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 384 с.
10. Надолішній П. Ефективність державного управління та її оцінювання: концептуальний підхід / П. Надолішній // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. – К. : ОРІДУ НАДУ, 2003. – Вип. 4. – С. 62 – 76.
11. Пирожков С. І. Національна та регіональна безпека: погляд України [Текст] / С. І. Пирожков // Нова безпека. – 2009. – № 2. – С. 9 – 16.
12. Русак О. Н. Безопасность жизнедеятельности. Энциклопедический словарь / О. Н. Русак. – 2-ге вид., випр. і доп. – СПб. : МАНЭБ, 2013. – 560 с.
13. Шеремет І. В. Формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / І. В. Шеремет. – Київ, 2017. – 22 с.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2018